

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

بِسْمِ ا... الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

کلیه ی حقوق مترتب بر نتایج مطالعات ، ابتکارات و
نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه ،
متعلق به دانشگاه رازی است .

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

دانشگاه رازی
دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه جهت اخذ درجه ی کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه :

بررسی جهان بینی شاعرانه در شعر سیمین بهبهانی و فروغ فرّخ زاد

استاد راهنما :

دکتر فاطمه کلاهیچیان

استاد مشاور :

دکتر قهرمان شیری

نگارش :

لیلا آقامجیدی

بهمن ماه

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه جهت اخذ درجه ی کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه :

بررسی جهان بینی شاعرانه در شعر سیمین بهبهانی و فروغ فرخ زاد

در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۱۵ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه ی عالی به تصویب نهایی رسید .

(۱) استاد راهنمای پایان نامه دکتر فاطمه کلاهیچیان با مرتبه ی علمی استادیار

() استاد مشاور پایان نامه دکتر قهرمان شیری با مرتبه ی علمی دانشیار

() استاد داور داخل گروه دکتر سوسن جبری با مرتبه ی علمی استادیار

() استاد داور خارج گروه دکتر الیاس نورایی با مرتبه ی علمی استادیار

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

پیشکش به مادرم و پدرم :
مگر روح پیغام
که از شیرہ ی جانش مکیدم و در آہنگ لای لای گرفتہ اش از خستہ روانش شنیدم و رنج ہایش را دیدم ؛

پدرم
کہ از ریختن عرق جبینش ریشہ دو انیدم و در سایہ ی دستہای پرمہر پینہ بستہ اش آسودہ آرمیدم و بہ پشتیبنتی زانوان نستوہش و تابش دیدہ ی دردمندش بالیدم .

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7

Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

شاعرانه ، تفاوتی چشمگیر با انواع دیگر جهان بینی دارد ؛ چرا که عناصر شکل دهنده ی آن ، علاوه بر کیفیت انباشته و باورهای شاعر ، همان اجزاء آفریننده ی شعر ؛ یعنی عاطفه ، تخیل و حتی آهنگند . شاعر ، از درجه ی اجزاء مذکور به دنیا و پدیده های آن و موضوعات زندگی می نگردد . درحقیقت ، نگرش شاعر درباره ی جهان ، در لابه لای مجموعه ای متشکل از عناصر ادبی و هنری ، عرضه می گردد . مخاطب نیز به میزان تسلطش در ارتباط با این مجموعه ، در جریان آن جهان بینی ، قرار می گیرد . هدف از این پژوهش ، دستیابی به چگونگی جهان بینی شاعرانه و اجزاء آن در شعر دو بانوی شعر معاصر ، « فروغ فرخ ادبی » و « سیمین بهبهانی » است . پژوهش گر ، با بررسی سطوح مختلف شعر دوشاعر ؛ اعم از « زبان ، اندیشه و ویژگی های ادبی » تحلیلی از نگرش هر شاعر به مفاهیم گوناگون زندگی به دست می دهد . این دوشاعر ، با وجود همانندی های بسیار ، سبک ویژه ی خود را دارند که می تواند به عنوان سبک فردی ، مورد بررسی قرارگیرد . مهم ترین ویژگی های جهان بینی شعر فرخ زاد ، افزون بر بیزاری از دورویی و نیرنگ ، آرزوی وجود جامعه ای است که در آن زناباشند و حق و حقوقشان ، همتای مردان باشد . از برجسته ترین نمات شعر بهبهانی هم علاوه بر تایید آرزوهای فرخ زاد ، حس میهن پرستانه ی قوی و آرزوی صلح و آرامش و بیزاری از جنگ و خونریزی است .

واژگان کلیدی : جهان بینی شاعرانه ، شعر معاصر ، فروغ فرخ زاد ، سیمین بهبهانی .

۲	۱ - ۱ - جهان بینی
۴	۱ - ۲ - جهان بینی شاعرانه
۷	۱ - ۳ - پیشینه ی جهان بینی شاعرانه در شعر بانوان و جایگاه فروغ و سیمین
۱۶	۱ - ۴ - نگاهی به مفهوم سبک
۱۸	کوتاه از این بخش

بخش دو : سرگذشت و سبک فرّخ زاد

۲۰	۲ - ۱ - سرگذشت فرّخ زاد
۲۳	۲ - ۲ - سبک فرّخ زاد
۲۳	۲ - ۲ - ۱ - سطح زبانی
۲۳	۲ - ۲ - ۱ - ۱ - واژگان و ترکیبات
۳۵	۲ - ۲ - ۱ - ۲ - برخی واژگان و موضوعات خاص در شعر فرّخ زاد
۳۵	۲ - ۲ - ۱ - ۲ - ۱ - طبیعت
۳۷	۲ - ۲ - ۱ - ۲ - ۲ - دین ، اسطوره ، افسانه
۳۸	۲ - ۲ - ۱ - ۲ - ۳ - رنگ ها
۳۹	۲ - ۲ - ۱ - ۳ - موارد گنگ شعر فرّخ زاد
۴۱	۲ - ۲ - ۱ - ۴ - وزن ، فرم و قالب
۴۴	عیوب قافیه
۴۴	۲ - ۲ - ۲ - سطح ادبی
	۲ - ۲ - ۲ - ۱ - حوزه ی علم بدیع
	۲ - ۲ - ۲ - ۲ - حوزه ی علم بیان
	۲ - ۲ - ۲ - ۳ - حوزه ی علم معانی
	کوتاه از این بخش

بخش سه : سرگذشت و سبک بهبهانی

۶۵	۳ - ۱ - سرگذشت بهبهانی
----	------------------------------

۲-۳ - سبک بهبانی
 This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
 Buy now at www.nitropdf.com to remove this message
 سبک زیبایی - واژگان

..... ترکیبات - - - -

..... - - - -

..... رنگ ها - - - -

..... فرم ، وزن و قالب - - - -

..... - - - -

..... ۳-۲-۱-۷ - ایاتی زیبا از سیمین ، به بهانه ی قالب و وزن

۱۰۰ ۳-۲-۲ - سطح ادبی

..... - - - -

..... بیان - - - -

..... - - - -

..... ۳-۲-۳ - بحثی در سطح محتوای

..... کوتاه از این بخش

بخش چهار : اندیشه های فرخ زاد و بهبانی

..... جهان بینی فروغ - -

..... جهان بینی سیمین - -

..... کوتاه از این بخش

ن پنج : سنجش و نتیجه گیری

..... - -

..... - -

..... کوتاه از این بخش

..... و مآخذ

کلام، هنر و ادب، خود را نشان داده است. پاسخ به این پرسش های بنیادین و شگفتی آور، جهان بینی فرد را تشکیل می دهد.

جهان بینی، از آن جا که مجموعه ی اندیشه ها و جهت گیری آدمی را تشکیل می دهد و از سلبی، رفتار و کردار،

ی اندیشه استوار است، جنبه های گوناگون زندگی را تحت تاثیر قرار می دهد.

بحث، پیرامون جهان بینی شاعره ای فرخ زاد و بهبهانی از این جهت ارزشمند است که می تواند پیوند میان جهان

بینی و شعر را - به ویژه در شعر بانوان معاصر ایران - نشان دهد. بهانه ی گزینش این دو بانو، یکی این که قصد ما آن بوده

که پژوهش، بر پایه ی شعر بانوان باشد. دیگر این که این دو شاعر، از شاخصیت و اهمیت ویژه ای در شعر معاصر

برخوردارند. به طور کلی در کنار نیما، پایه گذار و پدر شعر نو فارسی، یکی از ستون های پنج گانه ی شعر معاصر فارسی،

فرخ زاد است (سه دیگر: شاملو، اخوان، سپهری). بهبهانی نیز به لحاظ پایه گذاری غزل نوین فارسی، صاحب سبک و

دارای جایگاه ویژه ای است.

در مورد سبک محتوایی شعر فرخ زاد و بهبهانی که با جهان بینی شاعرانه در پیوند است - نه در مقام مقایسه -

از این، آثاری نوشته شده است. از آن جمله است: «ترنم غزل» از کامیار عابدی، «تگاهی به فروغ» از سیروس شمیسا، «

انسان در شعر و عاصر» از م. مختاری، مقاله ی «بانوی غزل» از م. علی حق شناس، «مشتی پر از ستاره» از فرزانه میلانی و

... با این وجود، هیچ کدام، جامع اندیشه های این دو شاعر و یا یکی از این دو نیستند و هر کدام به صورت پراکنده به نقد

و بررسی یکی دو شعر یا یک مجموعه ی شعری، بسنده کرده اند؛ آن هم نه صرفاً بعد اندیشه مند یا سبک محتوایی؛ بلکه

همه ی جوانب را - شامل سطح زبانی، ادبی و محتوایی - در نظر داشته اند.

این رساله، توانایی و مهارت هنری دو شاعر را در آوردن موضوعات مربوط به جهان بینی در لباس شعر، نشان می

دهد. هم چنین به سنجش روش ها و افکار متفاوت این دو می پردازد.

این رساله، استنادی است. با خواندن کتاب ها و گفتارهایی که با موضوع در پیوند هستند و روش پژوهش در

درنگ و ژرف نگری در آثار دو شاعر و ارزیابی و تحلیل شخصی، چگ.نگی نگرش این دو شاعر به جهان، از میان

شعرشان، کشف و بیرون کشیده شده است. روش ارجاع منابع مورد استفاده، درون متنی است؛ به این ترتیب که نام

خانوادگی نویسنده، تاریخ انتشار و شماره ی صفحه آمده است.

موضوع این پژوهش، بررسی مقایسه ی جهان بینی شاعرانه ی زنده یاد فروغ فرخ زاد و بانوی غزل فارسی، سیمین

بهبهانی است که در پنج بخش تنظیم شده:

- در بخش نخست، کلیات و مقدمات کار آمده است. تعریفی از جهان بینی و سپس فرق آن با جهان بینی شاعرانه

، توضیح داده شده است. سپس، به طور مختصر، اشاره ای به جهان بینی شاعر بانوان پیش از فرخ زاد و بهبهانی و به همین

بهانه، یاد از شادروان، اختر چرخ ادب، پروین اعتصامی شده و نمونه ای چند از اشعار اندیشه مندش آمده است.

بخش دو، خود دو بهره دارد: یکی سرگذشت فرّخ زاد و دیگر، سبک فرّخ زاد. در بخش زندگی نامه

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

مرزی، موفقیت ها و تاریخ انتشار هر کدام از دفترهای شعری، آمده است.

پس از آن توضیحاتی در مورد سبک شاعر آمده است که خود، شامل دو بخش است: سطح زبانی و سطح ادبی. در بررسی سبک زبانی، واژگان، به تنهایی و هم چنین به صورت ترکیب (وصفی و اضافی و اصطلاح و احیاناً شبه جمله و بند) بررسی شده اند. پس از آن، قالب های استفاده ی شاعر آمده اند. در بخش سبک ادبی، ویژگی های ادبی شعر فرّخ زاد، شامل مباحثی در بدیع، بیان و معانی، آمده است.

بخش سه، به زندگی و بررسی سبک بهبهانی، اختصاص دارد. این بخش، بسیار مانند بخش دو می باشد: در آغاز، زندگی نامه ی شاعر آمده است که بی گمان، هر کس، بر اساس پرورشی که یافته است و تجربیاتش، نگرش و سبک ویژه ی خود را دارد؛ هم چنان که سبک و اندیشه نیز بر یکدیگر تاثیر گذار هستند. گزینش جملات و واژگان متفاوت از دیگران و داشتن سبک فردی، نشانه ی نگرش خاص و متفاوت انسان هاست و هم چنین عکس قضیه نیز صادق

است.

پس از بررسی واژگانی، در سطح تک واژه و ترکیب و احیاناً عبارت، صنعت ها و قالب های شعری آمده است که بهبهانی در هر کدام از دفترهایش، به کار گرفته است و سیر گزینش قالب و بنیان نهادن سبک ویژه و فردی شاعر، نشان داده

شده است.

بخش چهار، باز دوباره دارد: بهره ی نخست، اندیشه ی فرّخ زاد و بهره ی دیگر، اندیشه ی بهبهانی. برای فراهم آوردن مواد این بخش، تک تک اشعار، چندین بار، بررسی شده اند. اشعار فرّخ زاد هر پنج دفتر، همه ی شعرها. اما اشعار بهبهانی، از آغاز «جای پا» تا «تازه ها». واپسین شعری که از «تازه ها» بررسی شد، سال سروده شده است. ناگفته نماند بهبهانی، پیش از «جای پا» مجموعه ای از شعر و داستان به نام «سه تار شکسته» منتشر کرد که تجدید چاپ نشد و در مرکز اسناد ملی، نگهداری می شود.

در بخش پنج - - - - - جش (مقایسه) و نتیجه گیری مطالب دیگر بخش ها آمده است. در این بخش؛ تلاش شده با وجود همانندی هایی که در طرز بیان و سبک این دو شاعر هست، تفاوت های سبکی، نشان داده شود.

در پایان لازم می دانم چند نکته را بگویم:

- دیوان فروغ فرّخ زاد، با داشتن افزون بر سیصد و شصت صفحه، شامل بیش از صد و بیست قطعه شعر است. دیوان بهبهانی، با داشتن دست کم هزار و صد و چهل صفحه، افزون بر پانصد و سی قطعه شعر را در بر می گیرد. کاری که بر پایه ی شعر باشد، دشواری هایی - دست کم برای من - به همراه دارد. گاهی پیش می آید پس از خواندن تنها یک شعر، توان خواندن شعر دیگری را ندارم و تمام روز، ذهنم و اندیشه ام در بست، در اختیار همان قراری می گیرد. گویی آن شعر، بزرگ می شود و تمام مغزم را در بر می گیرد. گاهی، آن قدر ماموس است که انگار خودم نشسته ام و آن را سروده ام! به دلیل درگیری های ذهنی ای که در این مدت داشته ام و به دلیل شمار زیاد اشعار، -

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

و نه حجم کار _ این پژوهش ، بیش از حد معمول به درازا کشید . نیاز می بینم از افرادی که در ایران تبارم بوده اند و ازشان داده ام ، سیاس گزار و یوزش طلب باشم .
• برای نوشتن اندیشه های فرخ زاد ، سه نسخه ختلف را از دیوانش دیده ام . نسخه ی آلمان را پایه ی پژوهش ،

قرارداده ام که همین جا از دکتر شیری به خاطر لطف بی دریغشان سپاس گزارم که این نسخه و چندین کتاب و

مقاله را در اختیار بنده قراردادند . با دیدن این سه نسخه ، به این نتیجه رسیدم که اگر هر سه نسخه را کنار هم بگذاریم ، شاید یک دیوان کامل به دست آید . به عنوان نمونه ، عصیان های سه گانه در هر کدام از چاپ ها به گونه ی متفاوتی آمده اند . تو گویی فرخ زاد ، در هر نسخه ، به نحوی نو عصیان نموده باشد !

• تعداد فیش ها بسی بیش از پژوهشی است که اکنون فراهم آمده است . این پژوهش ، می توانست رساتر و کامل تر از این شود و بنده هم گمان دارم می خوانم و می اندیشم و می نویسم ؛ اما با وجود گرفتاری و نداشتن تمرکز و روحیه ی مناسب ، گمان آن می رفت یکی دو سال دیگر هم طول بکشد تا رضایت نسبی ، از کارم احساس کنم .
به هر روی ، هنوز خیلی چیزها ناگفته مانده است .

• هرگز بیم آن نداشته ام حجم نوشته ام ، کمتر از حد معمول باشد (هرچند نمی دانم حداقل قانونی تعداد صفحات ، چقدر است و آن را باورندارم) . اما بیم آن داشته ام که نتوانم بهنگام ، آن را به پایان برسانم و به باور خودم هنوز به پایان نرسیده است و بسیاری درنگ ها و دریافت ها ، ناگفته و نانوشته مانده است .

• برای بیرون کشیدن اندیشه های شعرمند و یا شعرهای اندیشه مند ، بارها و بارها شعرها را با درنگ و تمرکز خوانده

ام و برخی را نفهمیدم . چیزهایی هم که نوشته ام و به گمان خورم فهمیده ام ، گمان آن می رود که اشتباه دریافته باشم . شایسته است نکته سنجان تیزاندیش ، راهنمایی و روشن گری خود را از بنده دریغ ندارند .

• این کار را با جان و دل و از روی شیفتگی و در کمال انگیزه انجام داده ام و بارها شده گرسنگی و تشنگی را از

یادبرده ام و تا وعده ی بعدی نمی دانستم که چیزی نخورده ام ! این پژوهش ، از زیباترین و ماندگارترین یادواره

های دوران درس و مشق و مدرسه به شمار می رود .

• آرزوی کامیابی و آرامش و جهان بینی درست و روشن برای تک تک انسان ها دارم .

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

بخش اول :

تعاریف و کلیات

An ideology is a set of ideas that constitutes one's goals, expectations, and actions.

An ideology can be thought of as a comprehensive vision, as a way of looking at things, as in common sense and several philosophical tendencies, or a set of ideas proposed by the dominant class of a society to all members of this society. The main purpose behind an ideology is to offer either change in society, or adherence to a set of ideals where conformity already exists, through a normative thought process. Ideologies are systems of abstract thought applied to public matters and thus make this concept central to politics. Implicitly every political or economic tendency entails an ideology whether or not it is propounded as an explicit system of thought. It is how society sees things.

(From Wikipedia, the free Encyclopedia)

(جهان بینی ، مجموعه ای از افکار است که اهداف ، توقعات و رفتارها را شکل می دهد . یک جهان بینی می تواند مبنای یک دیدگاه جامع و فراگیر باشد برای طرز نگاه ما به اشیاء و موضوعات ، بیان احساسات مشترک و رایج و پدید آمدن گرایش های مختلف فلسفی ، یا مجعده ای از افکار پیشنهادی (اعمال شده) از سوی گروه برتر جامعه برای [تک تک افراد آن جامعه . هدف اصلی در یک جهان بینی که در پشت آن پنهان است ، دگرگون کردن مرحله به مرحله ی هنجارهای جامعه ، به سوی همسان سازی افکار و همنوایی در مورد تعریف کمال مطلوب است . جهان بینی ها ، سیستم جذب افکار در مورد موضوعات عمومی و متمرکز ساختن آن ها بر یک خط سیاسی هستند . الزاما گرایش سیاسی یا اقتصادی ، مستلزم وجود یک جهان بینی است و خواه ناخواه به عنوان یک طرز فکر صریح ، ارائه می شود . این ، یعنی چگونگی نگاه ما به موضوعات اجتماعی . (برگرفته از دانشنامه ی آزاد ویکی پدیا))

استاد مرتضی مطهری در مورد تعریف جهان بینی می نویسد :

« یک مسلک و یک فلسفه ی زندگی خواه ناخواه بر نوعی اعتقاد و بینش و ارزیابی درباره ی هستی و بر یک نوع تفسیر و تحلیل از جهان مبتنی است . نوع برداشت و طرز تفکری که یک مکتب درباره ی جهان و هستی عرضه می دارد ، زیرساز و تکیه گاه فکری آن مکتب به شمار می رود . این زیرساز و تکیه گاه اصطلاحاً « جهان بینی » نامیده می شود . همه ی دین ها و آیین ها و همه ی مکتب ها و فلسفه های اجتماعی ، متکی بر نوعی جهان بینی بوده است . هدف هایی که یک مکتب عرضه می دارد و به تعقیب آن ها دعوت می کند و راه و روش هایی که تعیین می کند و باید و نبایدهایی

nitro

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

که انشاء می کند و مسولیت هایی که به وجود می آورد، همه به منزله ی نتایج لازم و ضروری جهان است که
عرضه داشته است. (مطهری : ص ۷) کتاب خانه ی الکترونیک نسیم مطهر ، ال شایسته اند
وی در ادامه می نویسد : « جهان بینی به معنی جهان شناسی است و به مساله ی معروف « مربوط می شود . جهان

مختص انسان است . حیوان فقط جهان را احساس می کند اما انسان علاوه بر آن ، جهان را تفسیر می کند . « (همان : ص)

هم چنین در باب انواع جهان بینی چنین می نویسد : « جهان بینی یا جهان شناسی ، به عبارت دیگر تعبیر و تفسیر انسان از جهان ، به طور کلی سه گونه است یعنی از سه منبع ممکن است الهام شود : علم ، فلسفه ، دین . پس جهان بینی سه گونه است : « (همان : ص) .

در ادامه با بیان این که علم ، چون جزئیات را به اثبات می رساند و جهان ، کل است و هم چنین این که علم ، به آغاز و پایان هستی ، دست رسی ندارد ، به این نتیجه می رسد که علم ، پایه ی ضعیفی است برای گیتی شناسی و یا جهان بینی : « از همه ی این ها گذشته ، ارزش جهان بینی علمی ، ارزش علی و فنی است نه نظری . آن چه می تواند تکیه گاه یک ایدئولوژی قرار گیرد ، ارزش نظری است نه عملی ... » (همان : ص و)
و در دنباله ی سخن ، به توضیح جهان بینی فلسفی می پردازد :

« ن بینی فلسفی دقت و ظرافت جهان بینی علمی را ندارد ، در عوض از آن نظر که متکی به یک سلسله اصول است و آن اصول ، اولاً بدیهی و برای ذهن ، غیر قابل انکارند و با روش برهان و استدلال پیش می روند ، و ثانیاً عام و دربرگیرنده اند ، طبعاً از نوعی جزم برخوردار است و آن تزلزل و بی ثباتی که در جهان علمی دیده می شود در جهان بینی فلسفی نیست و هم محدودیت جهان بینی علمی را ندارد . جهان بینی فلسفی ، پاسخ گو به همان مسائلی است که تکیه گاه های ایدئولوژی ها هستند ... جهان بینی فلسفی در طرز برخورد و عکس العمل انسان در برابر جهان موثراست ، موضع انسان را در جهان معین می کند ، نگرش او را به هستی و جهان شکل خاص می دهد ، به انسان ایده می دهد یا ایده را از او می گیرد ، به حیات او معنی می دهد یا او را به پوچی و هیچی می کشاند » . (همان)
سرانجام در مورد واپسین نوع جهان ب - جهان بینی مذهبی - :

« اگر هر گونه اظهار نظر کلی درباره ی هستی و جهان را جهان بینی فلسفی بدانیم - قطع نظر از این که مبدا آن جهان بینی چیست ، قیاس و برهان و استدلال است یا تلقی وحی از جهان غیب - باید جهان بینی مذهبی را یک نوع از جهان بینی فلسفه بدانیم . جهان بینی مذهبی و جهان بینی فلسفی وحدت قلمرو دارند . در برخی مذاهب [ادیان] مانند اسلام جهان شناسی رنگ فلسفی یعنی رنگ استدلالی به خود گرفته است ، بر مسائلی که عرضه شده است با تکیه بر عقل ، استدلال و اقامه و برهان شده است ، از این رو جهان بینی اسلامی در عین حال یک جهان بینی عقلانی و فلسفی است . « (همان)

بنابر آن چه گذشت، جهان بینی، نگرش ما و جهت گیری ما در برابر پدیده های پرسش برانگیز و فلسفی هستی است که

این نگرش، مجموعه ای از بایدها و نبایدها را پدید می آورد.

اما جهان بینی هنری و شاعرانه، بایدها و نبایدهای ویژه ی خود را دارد؛ باید و نبایدهایی که چه بسا در برابر برخی بایدهای

دینی بایستند.

جهان بینی شاعرانه

در آغاز باید فهمید شاعرانگی به چه معنی است و شعر چیست. تعریف شعر، پیوسته دغدغه ی شاعران و نویسندگان بوده

است. بسیاری افراد، شعر را قابل تعریف نمی دانند. اگر هم تعریفی ارائه شده، جامع و مانع نیست. مثلاً گفته اند «

معلق میان تاریخ و حقیقت است، راهی به سوی این یا آن نیست، دیدن آرامش در جنبش است» (اوکتاویو پاز، جزئی،

: ص)

فرخ زاد : « من شعر، شعله ای از احساس است ... یک شعر وقتی زیباست که شاعر تمام هیجانات و

التهابات روح و جسم خود را در آن منعکس کرده باشد ... هر احساسی را بدون هیچ قید و شرطی باید بیان کرد ... [وگرنه]

هنر، روح اصلی خود را از دست می ده ». (: ص)

از نگاه بهبهانی : « روی هم رفته سه اصل موجود است : تخیل، موسیقی و آرایش کلام ». (: ص)

اسماعیل خویی : « شعر همانا گره خوردگی عاطفی اندیشه و خیال است در زبانی فشرده و آهنگین :

. اندیشه

. تصویر یا خیال

. ایجاز

. سیقی کلام ». (نقل از بهبهانی، : ص)

دکترم. علی همایون کاتوزیان، تعریفی را که نظامی عروضی سمرقندی در چهارمقاله برای چگونگی شاعر و شعر او

آورده، تعریف احسن و جامع و مانع می داند. (کاتوزیان، : ص)

ملک الشعراء بهار می نویسد: «... شعر خوب یعنی احساسات موزونی که از دماغ پرهیجان و از روی اخلاق عالی تری

لغت، اصطلاحات، حسن ترکیب، سجع و وزن و قافیه، صحت یا سقم قواعد و مقررات نظمیه این ها هیچ

کدام در خوبی و بدی یک شعر نمی توانند حاکم و قاضی واقع شوند. هرچه هیجان و اخلاق گوینده در موقع گفتن یک شعر،

یا ساختن یک غزل، قوی تر و نجیب تر باشد، آن شعر بهتر و خوب تر خواهد بود... شعر، نتیجه ی عواطف و انفعالات و

احساسات رقیقه ی یک انسان اساس متفکر است... هر شعری که شما را تکان ند آن گوش ندهید...». (نقل از گلبن،

: و و)

هم چنان، شعر، عبارت است از «مقدار زیادی شادی، رنج و سرگشتگی، به اضافه ی مقدار کمی لفظ و لغت» (

جبران سال انتشار نداشت. چاپ دوم: ص) «خون چو می جوشد منش از شعر رنگی می دهم» (دیوان کبیر مولانا)

نظریه پردازان گذشته، بیشتر به روساخت و صورت شعر توجه داشته اند و ارزش های هنری و زیبایی شناختی، کم تر

مورد توجه آن ها بوده است... نظامی عروضی می گوید: «هر که را طبع در نظم شعر راسخ شد و سخنش هموار گشت،

روی به علم شعر آورد و عروض بخواند و گرد تصانیف استاد ابوالحسن سرخسی البهرامی گردد...» (عروضی سمرقندی،

۱۳۷۹: ص ۴۹) هم چنین «شاعری صنعتی است که شاعر بدان صناعت اتساق مقدمات موهمه کند... شعر باید معنی خرد را

بزرگ و معنی بزرگ را خرد و نیکو را در خلعت زشت باز نماید و زشت را در صورت نیکو جلوه دهد» (عروضی

سمرقندی، : و) بنا بر این تعریف، خرد را بزرگ جلوه دادن و بزرگ را خرد کردن، دخالت اغراق و مبالغه

و عاطفه به میان می آید؛ چرا که این عاطفه است که از خرد، بزرگی می آفریند و بزرگ را کوچک می نمایاند.

رشید وطواط در حدائق السحر نظم و شعر را مرادف می داند و بنابر همین تعریف، استاد همایی می گوید: «نظم در لغت

به معنی به هم پیوستن و در رانه های جواهر و در اصطلاح، سخنی است که دارای وزن و قافیه باشد و رادف آن

را شعر می گویند» (۱۳۷: ص ۵). اما گاه در میان این تعریف ها، اشاره ای هم به اولویت محتوا و گاه، اصالت

عنصر تخیل شده است؛ چنان که مس قیس می گوید: «[شاعر] چون ابتدا شعری کند و آغاز نظمی نهاد نخست نثر آن را

پیش خاطر آورد و معانی آن بر صحنه ی دل نگارد و الفاظی لایق آن معانی ترتیب دهد و وزن موافق آن شعر اختیار کند».

شمس قیس رازی، : ص) و خواجه نصیر می گوید: «و شبهت نیست که غرض از شعر، تخیل است و... اما تخیل،

تاثیر سخن باشد در نقل بر وجهی از وجوه» (خواجه نصیرالدین طوسی، معیار الاشعار، فصل اول، در حد شعر و تحقیق آن.)

مهدی اخوان شعر را بی تابی شاعر در پرتو شعور نبوت می داند که کم و بیش، به جنبه ی الهامی بودن آن اشاره دارد و

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

اندکی به این کلام بودلر نزدیک می شود که از شاعران همچون پیامبران به نیکویی یاد می کند و الهام را و شکر آنان می داند» (اسدی، ...). و الهام همان است که ما لانا می گوید: «تو بندگی که من شعر بخورم // تا که هشیارم و بیدار یکی دم نزنم». منوچهر آتشی می گوید: «... شاعر همیشه کودک می ماند، ساده و پاک و مشتاق.» (آتشی

۱۳۶، ص ۱۰) جبران خلیل می گوید: «[شعر] قلب ها را مسحور می کند، ترانه های عقل را می خواند» (خلیل جبران: ص)

اما خود وی (دکتر شفیع کدکنی) نظر دیگری دارد و می نویسد:

«شعر، حادثه ای است که در زبان روی می دهد و در حقیقت، گوینده ی شعر با شعر خود عملی در زبان انجام می دهد که

خواننده، میان زبان شعری او، و زبانی روزمره و عادی تمایزی احساس می کند.» (شفیعی کدکنی، ص:)
رضا براهنی:

«شعر، جاودانگی یافتن استنباط احساس انسان است از یک لحظه از زمان گذرا، در جامه ی واژه ها طبیعتی است ثانی

در مقابل» (براهنی، ۱۳۴۷: ص ۱۹) و «شاعر، کسی است که با رسوخ دادن شعور معنوی خود در اشیاء، دست به کشف خود در محیط می زند» (همان: ص).

وی در تایید این که شعر، نوعی الهام است و در حالتی غیر طبیعی آفریده می شود: «شعر، زاییده ی بروز

حالتی ذهنی است برای انسان در محیطی از طبیعت؛ به این معنی که به شاعر، حالتی دست می دهد که با اشیاء محیط خود و انسان ها، رابطه ای ذهنی پیدامی کند؛ رابطه ای روحی که در آن اشیاء، حالت مطلقاً فیزیکی و مادی خود را از دست می

دهند و بخشی از احساس و اندیشه ی شاعر را به عاریه م.» (همان: ص)

براهنی، مثال بسیار زیبا و دقیقی برای لحظه ی آفرینش شعر می آورد. او شاعر را به یک شنونده ی موسیقی مانند می کند

و می گوید: «شاعر، در وضعی قرار می گیرد که بعضی از اشیاء طبیعت را در لحظه ای می پذیرد و بعضی دیگر را موقتا از

ذهن خود خارج می کند؛ به همان گونه که برخی از شنوندگان موسیقی، چشم های خود را می بندند تا حضور ذهن بیشتری

برای پذیرفتن موسیقی داشته باشند.» (همان: ص)

اگر این تعبیر براهنی را مدنظر داشته باشیم، شاعر، برای چند لحظه، چشمانش را به روی قانون های دین و عرف و هر چه

هست می بندد تا قوانینی را که بر پایه ی عاطفه استوارند، پایه گذاری کند؛ چنان که گفته شده: «شاعر، عارفی است سر به

سجده نهاده در معبد اشیاء و انسان ها» (همان: ص)

اگر باور کنیم خود واژه ی شعر یعنی احساس، «، خود یک مجاز خاموش است.

بنابر این باور، «احساس» نخستین پایه ی آفرینش شعر است و آهنگ و چیزهای خیال انگیز دیگر، از این لحاظ که می

توانند احساس نهفته در آن را برجسته تر سازند، در دل نشین کردن هر چ

دکتر شفیعی کدکنی «خیال» را در هر صورت عنصر اصلی شعر می داند. (شفیعی کدکنی، ص: وزن و

آهنگ هم به گونه ای آفریننده و افزاینده ی خیال هستند. اگر «خیال» عنصر اصلی شعر باشد _ که قطعاً هست _ و بدون

آن، مضمون نهفته در شعر، تنی و کالبدی بدون روان باشد، همین خیال، با اندیشه ی (جهان بینی) _ که شاعر راستین

معمولاً فردی عاطفی است _ درهم می آمیزد و جهان بینی نوینی می آفریند ترکیبی از شاعری و اندیشه مندبودن .

، در جهان بینی شاعرانه، قانون هایی که ریشه در دین یا عرف یا چیزهایی از این دست دارند، دخالت چندانی ندارند؛ بلکه قانون های این گونه از جهان بینی، از سرچشمه ی احساس سیراب می شوند و می بالند .

«جهان بینی» هنگامی که با ویژگی «هنری و یا شاعرانه بودن» پیوند می خورد، مفهوم تازه ای می یابد. این ترکیب،

معنایی کاملاً متفاوت از «جهان بینی» دارد. به صورتی که انسان شاعر یا هنرمند، دیدش نسبت به همه چیز، عاطفی است و

رنگ دیگری دارد و گن آن می رود بسیاری از دستوره های عرف و شرع و هنجار و هرآن چه را که هست زیرپا بگذارد و

نادیده بگیرد تا آن جا که ممکن است در مقابل آن هم بایستد. جهان، از دریچه ی چشم یک شاعر، پر از پرسش ها و

خواسته هایی است که بی پاسخ می ماند. از دید یک شاعر، سنگ زدن بر یک سنگ کثیف و لگرد هم ناپسند است (چنان

که برای فرخ زاد آزاردهنده بود). جهان بینی شاعر با جهان بینی مردم، از زمین تا آسمان است (البته شاید هم این گونه نباشد

و مردم فقط اندیشه هایشان پنهان کنند نه محکوم). بایدها و نبایدهای یک شاعر را نمی توان با بایدها و نبایدهای دیگران سنجید

یعنی نمی شود سنجید. ارزیابی شاعر از جهان، حساس، شکننده، پر از هیجان _ شادی یا اندوه _ و پر از رویاست _

خواه دست یافتنی باشد و خواه نباشد. با این وجود به جرات می توان شاعران را یا دست کم برخی از آنان را رهبران

دگرگونی هنجارهای بسیاری دانست و یا دست کم برخی از آنان را آغازگر و پرچم دار برخی جنبش ها و دگرگونی ها به

شمار آورد. اگر آموزگاران، نقشی چون نقش پیامبران دارند، شاعران نیز همین گونه اند .

جهان بینی شاعرانه را از تمام جنبه های شخصیتی شاعر می توان دریافت؛ در نوشته ها، شعرها، مصاحبه ها، رفتارهایی که

از او سرریزند. همه ی این چیزها می توانند اندیشه ی شاعر را به ما بنمایانند و ما را به شناخت گوشه هایی از شخصیت وی

برسانند. پژوهش پیش رو، قصد دارد اندیشه های دو شاعر بانوی زبان و ادبیات معاصر فارسی _ فرخ زاد و بهبه _ را از

میان شعرهایشان بیرون بکشد و بنمایاند .

This file was edited using the trial version of Nitro Pro 7
 بیهوشی جهان بینی شاعرانه در شعر بانوان و جایگاه وقوع سیمین
 Buy now at www.nitropdf.com to remove this message

بی گمان، هر فرد اندیشمندی به دنبال جهان بینی متناسب با ویژگی های شخصیتی و ذهنی خود می رود. جهان بینی

شاعران هم و به ویژه بانوان که به طور معمول سرشار از عاطفه هستند، بر اساس عاطفه و احساس و به طور خاص، بر پایه ی

عشق استوار می شود. عاشق ترین و بی باک ترین شاعران که پایه گذار جهان بینی عاشقانه در شعر زنانه است و ذهنیتش به تمامی تنها و تنها بر مدار عشق می چرخد، رابعه ی قزداری بلخی است. در زمانی که زن بودن برابر است با بی ارزش بودن و یا با تسامح، کم ارزش بودن و صاحب رای و اختیار نبودن و عاشق بودن کاملاً منطبق بوده است بر رسوایی و بی شرمی و وقاحت (هنوز هم همان است و شاید با شدت کم تر) رابعه، عاشق می شود. عاشق بنده ی برادرش که از لحاظ طبقاتی هم بوق نداشته است و بر عشقش پای می فشارد. برای نخستین بار و یا از نادرترین موارد دوران در شعر، جای زن و مرد در عاشق و معشوقی عوض می شود. اگرچه سرگذشتی که برای رابعه روایت می شود اعتبار چندانی ندارد، عشق شگفت انگیزش از شعرهایش کاملاً هویداست. همین که توانسته احساساتش را به روشنی و بی تعارف، با وجود محدودیت های بی شمار در سر راه بانوان جهت ابراز نیازها و احساساتشان بیان کند یکی از بزرگ ترین هنجارشکنی های دوران شعر فارسی را به نام خود کرده است. « رابعه از شاعران قرن چهارم هجری است. سخنش در لطافت و اشتمال بر معانی دل انگیز و فصاحت و حسن تاثیر معروف است ». (صفا، ج : ص)

با وجود افسانه های عاشقانه و عارفانه در مورد سرگذشت رابعه، « در لباب الالباب سخنی کوتاه در مورد او آورده، می گوید که وی زنی عاشق پیشه و شاهدباز بوده و به فارسی و عربی شعر می گفته است.

« از غزل های اوست :

عشق او باز اندر آوردم به بند کوشش بسیار ناید سودمند
 عشق دریایی کرانه ناپدید کی توان کردن شنا ای هوشمند
 عشق را خواهی که تا پایان بری بس که بپسندید باید ناپسند
 زشت باید دید و انگارید خوب زهر باید خورد و انگارید قند
 توسنی کردم ندانستم همی کز کشیدن تنگ تر گردد کمند

مرا به عشق همی محتمل کنی به حیل چه حجت آری پیش خدای عزوجل
 به عشقت اندر عاصی همی نیارم شد به دینم اندر طاغی همی شوم به مثل
 نعیم بی تو نخواهم جحیم با تو رواست که بی تو شکر زهرست و با تو زهر غسل